

Галина Яновицька, к. ю. н.

Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС СПОЖИВАЧА (ПАЦІЄНТА) ЗА ДОГОВОРОМ ПРО НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА ПРОГРАМОЮ ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Halyna Yanovytska, PhD in Law

Lviv State University of Internal Affairs, Ukraine

LEGAL STATUS OF THE CONSUMER (PATIENT) UNDER THE CONTRACT FOR PROVISION OF MEDICAL SERVICES BY THE PROGRAM OF STATE GUARANTEES FOR MEDICAL CARE OF THE POPULATION

The right to free medical care, guaranteed by the Constitution of Ukraine, requires high-quality implementation. In connection with this, the Program of State Guarantees for Medical Care of the Population was adopted. The article deals with problems of legal regulation of the contract for the provision of medical services to patients (consumers). On the basis of the Program, citizens have the right to conclude an agreement on medical care with a health care institution, regardless of its type of ownership or with a physical person – a subject of entrepreneurial activity who has a license to conduct of economic activity in medical practice. The legal status of the participants in these relations is determined. Attention is also focused on the basic rights and obligations of the consumer (patient). Proposals were made on the improvement of current legislative acts, which would establish principles, rights, obligations, and guarantees of medical assistance to patients (consumers).

Keywords: consumer, contract of medical care, medical service, essential conditions, patient (consumer) rights.

Ст. 9 Конституції України¹ закріплює право громадянина на безоплатну медичну допомогу у державних та комунальних закладах охорони здоров'я і, одночасно, гарантує розвиток лікувальних закладів усіх форм власності. 30 січня 2018 року набув чинності Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»², з прийняттям якого, розпочалась медична реформа в Україні. Реформування первинної ланки охорони здоров'я гарантуватиме споживачам медичних послуг не тільки доступ до «пакету послуг», лікарських засобів, а й належне якісне вчинення медичних дій, спрямованих на відновлення і підтримання їх здоров'я. Саме юридичною підставою виникнення прав і обов'язків у споживача (пацієнта) є укладення договору із закладом охорони здоров'я про надання медичних послуг за Програмою медичних гарантій. Станом на сьогодні, у ст. 8 Закону визначені лише особливості договору укладеного між Уповноваженим органом та закладом охорони здоров'я, хоча окремі з них, уже суперечать положенням ЦК України. Нечіткість, неузгодженість теоретичних положень, можуть стати підґрунтям виникнення проблем практичного застосування і виконання Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». Питанням цивільно-правового регулювання відносин у сфері здійснення медичної діяльності присвячені наукові праці Савченка В.О., Волинець Т.В., Булеци С.Б., Герц А.А. та ін.

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 141.

² Закон про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення 2017 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 5, 31.

Доцільно зазначити, що світовій практиці властиво два способи надання медичних послуг: страхова медицина та приватна практика. Страхова медицина не діє в Україні, а щодо договірних відносин, то має місце надання медичних послуг лікарями самостійної практики. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» визначає державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) та лікарських засобів належної якості за рахунок коштів Державного бюджету України за Програмою медичних гарантій.

Кабінет Міністрів України, на виконання зазначеного Закону, затвердив ряд нормативно-правових актів. Серед них і Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1101 «Про Національну службу охорони здоров'я України» (НСЗУ)¹, яка здійснюватиме свої повноваження безпосередньо, або через утворені територіальні органи. Важливим завданням НСЗУ є проведення моніторингу потреб населення у медичному обслуговуванні та лікарських засобах. Також акцентується увага на безкоштовному наданні пацієнтам лікарських засобів і укладанні договорів про медичне обслуговування населення та договорів про реімбурсацію (п.4 ст.4 Положення). Саме Національна служба охорони здоров'я укладатиме договори із закладами охорони здоров'я та закуповуватиме у них послуги на медичне обслуговування населення (пацієнтів). Реімбурсація – механізм повного або часткового відшкодування суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлі лікарськими засобами, вартість лікарських засобів, що були відпущені пацієнту на підставі рецепта, за рахунок коштів Державного бюджету України (ст.1). Закон України від 17.10.2017 року визначає особливості укладення договору між Уповноваженим органом та вище зазначеними особами. Цей нормативний акт не містить визначення цього договору, однак типова форма договору, порядок його укладення, зміни та припинення затверджуються Кабінетом Міністрів України. Слід зазначити, що держава гарантує повну оплату, згідно з тарифом за рахунок коштів Державного бюджету України, надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів. Форма договору про медичне обслуговування є письмова (електронна) і підлягає опублікуванню на офіційному сайті Уповноваженого органу (НСОЗ), а сам договір є на користь третіх осіб – пацієнтів (споживачів). Стаття 8 Закону (п.5) визначає перелік істотних умов, які мають узгодити сторони: перелік послуг та лікарських засобів; оплатність; права та обов'язки; строк дії та ін.

Вбачається достатньо широке коло учасників цих правовідносин. Крім НСЗУ та закладів охорони здоров'я, доцільно виділити: пацієнтів – замовників послуг або їх законних представників; виконавців; фармацевтичних працівників; додатковий медичний персонал, а також страхові компанії.

З першого квітня 2018 року потенційні пацієнти мають право на укладення договору про медичне обслуговування із закладом охорони здоров'я незалежно від форм власності чи фізичною особою – підприємцем, яка має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики. На дані правовідносини поширюються положення глави 63 ЦК України. Договір про медичне обслуговування населення відноситься до групи договорів про надання послуг.

На думку Булеци С.Б., відсутність конкретного виду цивільно-правового договору, який би чітко регулював відносини між суб'єктами медичних відносин при здійсненні медичної діяльності, а також враховуючи те, що основою будь-якого договору є домовленість, що заснована на волі сторін, виникає необхідність прийняття єдиного узгодженого виду цивільно-правового договору, який би врегулював питання, які виникають між суб'єктами медичних відносин, не розпорошуючи поняття, а використовуючи одне спільне².

Згідно ст. 901 ЦК України, за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Договір про надання первинної медичної допомоги двосторонній, реальний, алеаторний і безоплатний.

¹ Положення про Національну службу охорони здоров'я України 2017 (Кабінет Міністрів України). Урядовий кур'єр, 26.

² Булеца, С.Б. (2016). Цивільні відносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми: дис. ... доктора юридич. наук. Одеса, 199.

Сторонами договору є замовник і виконавець послуг. Незалежно від віку фізична особа є споживачем медичних послуг. Згідно ст.1 Закону України «Про захист прав споживачів»¹, споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Отже, споживачем медичних послуг – пацієнтом, є фізична особа, що має намір укласти договір надання медичних послуг для особистих потреб або уже уклала, а також та, що безпосередньо користується медичною послугою. Право на надання медичної допомоги такій особі передбачено у ст.284 ЦК України. Стефанчук Р.О. до особистих немайнових прав пацієнта відносить:

а) права, що пов'язані із наданням медичної допомоги (право на надання медичної допомоги в умовах, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам; право на поважне та гуманне ставлення з боку медичного та обслуговуючого персоналу; право на вибір лікаря, методу лікування та лікувального закладу; право на проведення за його проханням консилиуму та консультацій інших спеціалістів; право на полегшення болю, що пов'язаний із захворюванням чи медичним втручанням тощо);

б) права, що пов'язані із інформованістю пацієнта (право на отримання повної, достовірної, своєчасної та в доступній формі інформації про стан свого здоров'я; право на отримання повної, достовірної, своєчасної та в доступній формі інформації про безпечні, ефективні, доступні та прийнятні методи профілактики, діагностики, лікування та медико-соціальної реабілітації здоров'я; право на отримання повної, достовірної, своєчасної та в доступній формі інформації про обрану методику лікування та її наслідки; право на отримання повної, достовірної, своєчасної та в доступній формі інформації про умови отримання висококваліфікованих послуг по забезпеченню та охороні здоров'я та ін.);

в) права, що забезпечують медичну таємницю (право на таємницю про факт звернення за медичною допомогою, про встановлений діагноз, про застосовувані методи профілактики та лікування тощо)²

Якщо фізична особа досягла чотирнадцяти років і звернулася за наданням їй медичної допомоги, то вона має право на вибір лікаря та методів лікування відповідно до його рекомендацій. Випадки, коли медична послуга життєво необхідна неповнолітньому у віці від 14 до 18 років, регулюються Основами законодавства України про охорону здоров'я³. Згоду на медичне втручання відносно осіб, що не досягли віку 14 років, і осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, дають їх законні представники після повідомлення їм в доступній формі відомостей, про стан здоров'я, включаючи зведення про результати обстеження, наявність захворювання, його діагноз і прогноз, методи лікування, пов'язаний з ним ризик, можливі варіанти медичного втручання, їх наслідки і результати проведеного лікування. За відсутності законних представників рішення про медичне втручання приймає консилиум, а за неможливості зібрати консилиум – безпосередньо лікар, що лікує (черговий), з подальшим повідомленням посадових осіб закладу охорони здоров'я і законних представників⁴. Крім зазначеного обов'язкового представництва, може мати місце і договірне. У цьому випадку доцільним буде укладення договору доручення. Представник може представляти інтереси пацієнта (споживача) відносно медичного закладу, переглядати медичну документацію хворого, отримувати інформацію щодо стану його здоров'я. Однак усі ці права мають бути чітко узгоджені у договорі.

Замовниками (пацієнтами) за Програмою є: громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які постійно проживають на території України, та особи яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту.

¹ Закон про захист прав споживачів 1991 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 379.

² Стефанчук, Р.О. (2008). До питання про систему особистих немайнових прав пацієнта. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)*. Мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 322.

³ Основи законодавства України про охорону здоров'я 1992 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 4, 19.

⁴ Булеца, С.Б. (2016). *Цивільні відносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми*: дис. ... доктора юридич. наук. Одеса, 98.

Якщо іноземець чи особа без громадянства тимчасово перебувають на території України і потребують екстреної медичної допомоги, у цьому випадку саме держава забезпечує оплату необхідних медичних послуг та лікарських засобів. Щодо інших видів медичної допомоги, зазначені пацієнти оплачують самостійно.

Виконавцями договору про медичне обслуговування виступають заклади охорони здоров'я усіх форм власності або фізичні особи-підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики. Для здійснення повноважень за Програмою державних гарантій, фізичні-особи підприємці зобов'язані, як зазначалось вище, укласти договори з НСЗУ.

На законодавчому рівні дозволено здоров'я і життя визначати об'єктом страхування (особисте страхування). Це надає можливість пацієнтам, а в договорі страхування – страхувальникам, у разі виникнення страхового випадку, одержати страхове відшкодування. Також можливі виплати в межах строку дії договору страхування протягом захворювання пацієнта.

Суб'єктами добровільного медичного страхування є страховики, страхувальники, застраховані та медичні заклади. Страхові медичні організації укладають із медичними закладами договори про співробітництво щодо надання медичної допомоги і лікування застрахованих за умовами договорів добровільного медичного страхування. Договір звичайно передбачає контроль за якістю надання застрахованим медичних послуг, відповідності останніх переліку, що гарантується програмою добровільного медичного страхування¹.

Споживач-пацієнт (його законний представник) реалізує своє право на вибір лікаря шляхом подання виконавцю медичних послуг декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу. Із змісту Закону розуміється, що Декларація є своєрідним договором, укладеним сторонами. Її форма та порядок вибору лікаря затверджуються центральним органом виконавчої влади.

Реалізуючи право пацієнта на надання медичної допомоги, обов'язково потрібно враховувати вимоги законодавства про захист персональних даних. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», доступ до даних про пацієнта, що містяться в електронній системі охорони здоров'я, можливий лише у разі отримання згоди такого пацієнта (його законного представника) у письмовій формі або у формі, що дає змогу зробити висновок про надання згоди. Закон допускає доступ до інформації про пацієнта лише у випадках: а) наявності ознак прямої загрози життю пацієнта; б) за умови неможливості отримання згоди такого пацієнта чи його законних представників (до часу, коли отримання згоди стане можливим); в) за рішенням суду.

У межах програми медичних гарантій держава безкоштовно гарантує пацієнту наступні види медичної допомоги: екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію, медичну допомогу дітям до 16 років, медичну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами. В основному увага з акцентована на первинній медичній допомозі, під якою розуміють допомогу, що передбачає надання консультації, проведення діагностики та лікування найбільш поширених хвороб, травм, отруєнь, патологічних, фізіологічних (під час вагітності) станів, здійснення профілактичних заходів; направлення відповідно до медичних показань пацієнта, який не потребує екстреної медичної допомоги, для надання йому вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; надання медичної допомоги у разі розладу фізичного чи психічного здоров'я пацієнта, який не потребує екстреної, вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги. У разі гострих захворювань або нещасних випадків фізична особа має право на звернення за екстреною медичною допомогою. Закон України «Про екстрену медичну допомогу»² визначає це, як невідкладний стан людини – раптове погіршення фізичного або психічного здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей і виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин. Екстрена медична допомога полягає у здійсненні працівниками

¹ Булеца, С.Б. (2016). *Цивільні відносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми*: дис. ... доктора юридич. наук. Одеса, 121.

² Закон про екстрену медичну допомогу 2012 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 340.

системи екстреної медичної допомоги відповідно до цього Закону невідкладних організаційних, діагностичних та лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я.

Не зважаючи на місце проживання, чи реєстрації, пацієнт або його представник мають право на вибір лікаря шляхом подання виконавцеві декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу. Акцентується увага на забороні відмови у прийнятті декларації про вибір лікаря та веденні пацієнта з підстав наявності у пацієнта хронічного захворювання, його віку, статі, соціального статусу, матеріального становища тощо. Виконавець має право відмовити від надання медичних послуг. Наприклад, у випадку відсутності медичних показів для надання послуги, або коли надання такої медичної послуги може зашкодити споживачеві. Зокрема, погіршити стан його здоров'я чи не надати очікуваного пацієнтом результату.

Якщо пацієнт не має можливості обрати лікаря (наприклад, необізнаність або у лікаря уже є достатня кількість пацієнтів), він може звернутись за допомогою до територіальних органів НСЗУ. Останні наділені обов'язком забезпечити пацієнту можливість реалізувати його право на вибір лікаря.

Закон чітко визначає порядок надання вторинної (спеціалізованої) чи третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги. Обов'язок лікаря надати направлення пацієнту. При наданні медичної допомоги в амбулаторіях лікарські засоби мають надаватись на підставі рецепта.

Віднесення договору на надання медичних послуг до двосторонніх договорів означає, що виконавець (медичний заклад) і замовник (пацієнт) мають взаємні права і обов'язки.

Серед основних прав пацієнта є право на:

1) отримання необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів належної якості за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених на реалізацію програми медичних гарантій, у надавачів медичних послуг;

2) безоплатне отримання інформації від Уповноваженого органу або надавачів медичних послуг про програму медичних гарантій та надавачів медичних послуг за цією програмою, які можуть надати необхідну пацієнту медичну послугу;

3) можливість вибору лікаря у порядку, встановленому законодавством;

4) надання лікарям, третім особам права доступу до персональних даних та іншої інформації, що міститься в електронній системі охорони здоров'я, у тому числі до інформації про стан свого здоров'я, діагноз, про відомості, одержані під час медичного обстеження, за умови дотримання такими особами вимог Закону України «Про захист персональних даних»¹;

5) отримання від Уповноваженого органу інформації про осіб, які подавали запити щодо надання інформації, що міститься в електронній системі охорони здоров'я, про такого пацієнта;

6) оскарження рішень, дій чи бездіяльності надавачів медичних послуг або Уповноваженого органу та його територіальних органів в установленому законом порядку;

7) судовий захист своїх прав;

8) звернення до Ради громадського контролю щодо дій чи бездіяльності Уповноваженого органу та ін.

Щодо основних обов'язків:

1) надавати відповідному надавачу медичних послуг достовірну інформацію та документи, необхідні для отримання медичних послуг та лікарських засобів;

2) проходити профілактичні медичні огляди в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

3) виконувати медичні приписи лікаря та дотримуватися правил внутрішнього розпорядку надавача медичних послуг та ін.

Правам пацієнта (споживача) протистоять обов'язки виконавця (медичного закладу). Зокрема, надати пацієнтові медичну допомогу належної якості; 2) інформувати про методики лікування, діагноз та його особливості, відомості, що одержані під час обстеження; 3) про можливі ризики та ускладнення, що можуть виникнути при наданні медичних послуг; 5) дотримуватися медичної таємниці.

¹ Закон про захист персональних даних 2010 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 34, 481.

У свою чергу, лікар наділений наступними абсолютних правами: 1) скликати консилиум у разі необхідності; 2) право на ділову репутацію, честь і гідність. Важливим є право лікаря відмовитись від подальшого ведення пацієнта. Умовою правомірності реалізації такої можливості лікарем є відсутність загрози для життя хворого і здоров'я населення.

Заключним пунктом договору Декларації (договору про надання медичної допомоги) має бути відповідальність виконавця за не виконання або неналежне виконання своїх обов'язків відповідно до чинного законодавства.

Слід констатувати, що недосконалість законодавства в галузі охорони здоров'я, неналежне виконання обов'язків медичними працівниками та відсутність механізмів контролю унеможливають відповідне надання медичної допомоги пацієнтам (споживачам) та їх захист. Виникає необхідність вдосконалення чинних нормативних актів, які б встановлювали принципи, гарантії, права та обов'язки медичного закладу при наданні медичної допомоги пацієнтам (споживачам). Це зумовить належну реалізацію положень Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» і захистить пацієнта, у разі виникнення прাপорушень зі сторони виконавця.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30 [in Ukrainian].
2. *Zakon pro derzhavni finansovi harantiyi medychnoho obsluhovuvannya naseleण्या2017* [The Law of Ukraine On State Financial Guarantees of Medical Services to the Population]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 5, 31[in Ukrainian].
3. *Polozhennya pro Natsional'nu sluzhbu okhorony zdorovya Ukrayiny 2017* [About the National Health Service of Ukraine](The Cabinet of Ministers of Ukraine). *Uryadovyy kur'yer* [Government Courier],26 [in Ukrainian].
4. Buletsa, S.B. (2016). *Tsyvil'ni vidnosyny, shcho vynykayut' usferi zdiysnennya medychnoyi diyal'nosti: teoretychni ta praktychni problem* [Civil relations, arising in the field of realization of medical activity: theoretical and practical problems: thesis for PhD degree in Law]. NU «Odeska yurydychna akademiia» [National University "Odessa Law Academy"]. Odesa, 199 [in Ukrainian].
5. *Zakon pro zakhyst prav spozhyvachiv 1991* [The Law of Ukraine On Consumer Rights Protection]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30 [in Ukrainian].
6. Stefanchuk, R.O. (17-18. 04. 2008). *Do pytannya pro system osobystykh nemaynovykh prav patsiyenta* [On the issue of the System of Personal Non-property Rights of the Patient]. *Medychne pravo Ukrayiny: pravovystatus patsiyentiv v Ukrayini ta yoho zakonodavche zabezpechennya (henezys, rozvytok, problemy i perspektyvy vdoskonalennya)* [Medical law of Ukraine: the legal status of patients in Ukraine and its legislative provision (genesis, development, problems and prospects of improvement)]. *Mat. II Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference]. Lviv, 322[in Ukrainian].
7. *Zakon pro osnovy zakonodavstva Ukrayiny pro okhoronu zdorovya 1992*[The Law of Ukraine On Bases of the Legislation of Ukraine on Health Care]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine].4 [in Ukrainian].
8. *Zakon pro ekstrenu medychnu dopomohu 2012*[The Law of Ukraine On Emergency Medical Care]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30 [in Ukrainian].
9. *Zakon pro zakhyst personal'nykh danykh 2010*[The Law of Ukraine On Protection of Personal Data]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 34 [in Ukrainian].